

ПРОБЛЕМИ ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТ

При організації туристичної діяльності на природоохоронних територіях, слід врахувати всі можливі загрози і небезпеки, та завчасно спланувати комплекс запобіжних заходів. При цьому застосовуються напрямки геотуризму, які необхідно організувати у поєднанні, лише таким способом, де основна мета поширення екоосвіти, оздоровлення населення, задоволення його потреби у відпочинку буде реалізована у поєднанні із збереженням природи і дотриманням відповідних норм охорони екосистем.

Ключові слова: *геоекологічні проблеми, організаційно-правові та господарські проблеми, антропогенне перенавантаження, перспективні заходи.*

Вступ. Охоронні території займають чільне місце серед туристичних ресурсів Карпатського регіону не лише через їх велику зосередженість в цьому регіоні, але й через перспективну можливість стати місцем активного застосування геоекотуризму. За своїм призначенням, як зазначено у законі “Про природно-заповідний фонд України”, природоохоронні комплекси можуть використовуватися, серед іншого, в оздоровчих, рекреаційних та освітньо-виховних цілях і для потреб моніторингу навколишнього природного середовища [1], тому геоекологічний туризм орієнтується на ці види діяльності, спираючись на основні принципи сталого природокористування. Основною темою статті є аналіз поточної ситуації, що склалась на природоохоронних територіях Карпатського регіону у процесі впровадження основ геоекологічної туристичної діяльності. Визначаються основні проблеми та негативні явища, що існують на природоохоронних територіях, подаються варіанти вирішення актуальних питань через впровадження елементів геоохорони і проведення необхідних додаткових досліджень.

Актуальність теми. Важливість проблем організації геоекологічної туристичної діяльності на природоохоронних територіях Карпатського регіону, в контексті впровадження основ сталого туризму, недостатня розробленість на національному, регіональному та локальному рівнях, зумовили постановку актуальної теми роботи і пошук шляхів вирішення даних проблем.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми провадження сталих форм в туристичній діяльності присвячено достатня кількість робіт науковців та дослідників: Ю.В. Зінька В.І. Гетьмана, О. Шевчука, О.М. Завадовича, О.В. Аріон, Л.Г. Чернюк, О.Ю. Дмитрука та ін. Водночас, є необхідність у вивченні стану поточної ситуації на природоохоронних територіях Карпат та подання наукових рішень для їх практичного розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Питання раціонального господарського використання охоронних територій останнім часом все більше викликає інтерес, через значне погіршення стану природних територій у місцях неконтрольованого туристичного антропогенного перенавантаження і нагальній необхідності у застосуванні конкретних дій. Основне гальмування розвитку геоекотуризму спричинене рядом пов'язаних проблем, серед яких надзвичайно важливими є екологічні. Розв'язання екопроблем полягає в негайному впровадженні заходів щодо забезпечення дотримання розроблених норм природокористування на територіях, що підлягають значному антропогенному навантаженню, здійснення контролю за дотримання цих норм та вирішення питань відновлення стану природного середовища.

Усі природоохоронні території Карпатського регіону мають свої особливості впровадження геоекологічних туристичних форм через певні організаційно-господарські аспекти, які відрізняють природоохоронні території за проведенням турдіяльності. Адже в залежності від того, під яку категорію підпадає парк, формуються типи екотуристичного господарювання та туристичної спеціалізації, враховуючи інтенсивність навантаження, та основні види турпродуктів, що користуються найбільшою популярністю. Відповідно організація планового геотуризму, як вирішення проблем природоохоронних територій, має свою специфіку на території кожного парку. Відмінність буде теж залежати від природних та історико-культурних особливостей регіону, статусу території, структури природокористування господарського освоєних земель [10].

Суть проблеми впровадження туристичної діяльності на природоохоронних територіях полягає в наявності суперечливих результатів, до яких вона призводить. Адже туристична діяльність, навіть у найбільш сталих формах, спричиняє геоекологічні проблеми, які проявляються у виснаженні та

деградації природних комплексів, руйнуванні ґрунтового покриву, неконтрольованого витоупування, знищення рослин, інших дегресивних процесів, що становлять блок геоecологічних проблем. Незважаючи на застосування всіх застережних заходів, уникнути небажаних наслідків не вдається. Основним чином усі геоecологічні проблеми зводяться до антропогенного перенавантаження, що полягає у перевищенні величини пропускнуго потенціалу території, яке призводить до руйнування геотуристичних об'єктів та нищівно впливає на природні процеси. У геотуризмі пропонують виділяти геотуристичні об'єкти – геологічні (геоморфологічні) об'єкти, що є предметом зацікавлення туристів (каньйони, скелі, печери) та геотуристичні явища – явища, пов'язані з сучасними геолого-геоморфологічними процесами (гейзери, еолові процеси, берегова діяльність хвиль) [7]. Проте власне геоecологічна туристична діяльність сприяє зосередженню рекреантів лише у спеціально виділених для відпочинку зонах, збільшенню контролю за геотуристичними явищами і цим самим зменшенню розпорошення негативних процесів. Варто зазначити факт, що звертаючи більшу увагу громадськості та залучаючи більшу кількість учасників до екотуристичних занять, можна збільшити екологічну свідомість суспільства, яка значно сприятиме погодженню інтересів туристів в активному відпочинку, оздоровленню, лікуванню та одночасному збереженню цілісності ландшафту через зменшення засмічень. Геоecологічний туризм покликаний врегулювати потоки туристів на територіях природоохоронних територій таким чином, щоб мінімізувати геологічні проблеми. Перевагою розвитку такої діяльності буде більша кількість задіяних учасників на території природоохоронної території чи то рекреаційного центру та реальна можливість координувати поведінку туристів, а також ширший спектр засобів впливу на екологічну свідомість учасників екотуризму.

Проаналізувавши загальну ситуацію, що склалася на даний час на природоохоронних територіях Карпатського регіону, вважаємо за потрібне розрізнити дві основні групи в блоці організаційних проблем. Це організаційно-правові та господарські.

Варто виділити спільні, притаманні усім паркам такі організаційно-правові проблеми :

- 1) недосконалість нормативно-правової бази для сфери діяльності екотуризму, яка проявляється у незмозі визначити конкретні організаційні нормативи у сфері екотуризму;
- 2) відсутність достатнього державного фінансування роботи природоохоронних закладів;
- 3) відсутність єдиних стандартів формування цін на додаткові послуги, якими користуються еко туристи, нерідко ціни за надані послуги не відповідають їх якості;
- 4) відсутність популяризації серед населення пропаганди екотуризму, соціальної рекламної кампанії зрівноваженого природоспоживання;
- 5) відсутність якісного туристичного продукту, який відповідає вимогам міжнародного туристичного ринку (не розробленість мережі спеціалізованих маршрутів, недосконалість в організації процесу надання турпослуг, низька якість послуг, відсутність у штатних працівників відповідних структурних підрозділів достатнього досвіду і знань щодо організації екотуризму, зокрема, в області маркетингу, ціноутворення, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів);
- 6) відсутність програм обміну досвідом з іншими країнами;
- 7) відсутність комплексності сприйняття поняття “екологічний туризм”, як поєднання різноманітних активних, оздоровчих, пізнавальних, зелених ін. форм туризму;
- 8) відсутність адекватних наукових напрацювань, пропозицій, програм з розвитку екотуризму;
- 9) низький рівень культури, необізнаність і неготовність сприйняти екотуристичний продукт населенням;
- 10) недооцінювання участі місцевого населення в розвитку екотуризму;
- 11) відсутністю соціально-політичних та економічних умов, сприятливих для інвестицій у розвиток екотуризму [6,7,8,9] .

До основних господарських проблем можна віднести :

- 1) спеціалізовані структурні підрозділи державних служб не забезпечують досконале управління (планування, організація, координація, контроль) рекреаційною туристичною діяльністю, що здійснюється спільними підприємствами із залученням комерційних структур – туристичних фірм (турагенти, туроператори);
  - 2) недосконалість в організації процесу надання турпослуг (відсутність у штатних працівників відповідних структурних підрозділів достатнього досвіду і знань щодо організації екотуризму,
-

зокрема, в області маркетингу, ціноутворення, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів;

- 3) не розробленість мережі спеціалізованих маршрутів;
- 4) відсутність відповідного обладнання для облаштування та обслуговування території;
- 5) застарілість матеріально-технічної бази обладнання;
- 6) відсутність співпраці з суб'єктами туристичної індустрії (турагентами, туроператорами) для просування екопродукту;
- 7) неможливість контролювати величину вхідного турпотoku;

Актуальність згаданих проблем, їх практична значимість і водночас недостатня розробленість, особливо на регіональному та локальному рівнях, зумовили постановку завдань і пошук шляхів їх вирішення. Для подолання недоліків необхідно застосовувати комплекс дій відповідно до визначених блоків проблем.

Головна спільна проблема в організаційному блоці, притаманна для всіх парків у Карпатському регіоні полягає у недостатньому державному фінансуванні. Адже через недостачу коштів ряд екопроектів по зрівноваженому використанні ресурсів охоронних територій не завершується, або переривається ще на початкових етапах. Немає законодавчого регулювання геоecологічної діяльності на природоохоронних територіях. Бюджетне фінансування не передбачає витрату коштів на організацію заходів для піднесення популярності геоecотуризму серед населення та на маркетингові затрати для вивчення потреб туристів, з метою створення затребуваного екопродукту. Постійна потреба у вивченні туристичного попиту породжує необхідність проведення маркетингових досліджень, які вимагають комплексного і детального підходу, тим паче, що на даний момент туризм на природоохоронних територіях потребує застосування геотуристичної концепції входження на ринок.

Неможливість відслідкувати процес формування цін на додаткові послуги, які надаються на прилеглих територіях, призводить до не відповідності співвідношення "ціна – якість".

Враження від здійснення планового екотуру залежить в більшій мірі від організаційних аспектів та подання туристам комплексного екопродукту, який повинен формуватися при співпраці адміністрації природоохоронної території із суб'єктами туризму. Тому проблема відсутності співпраці між цими двома ланками унеможливає максимально раціонально використати природні ресурси. При забезпеченні самодіяльного геоecотуризму необхідно брати до уваги, що основна мета відпочиваючих є гармонійне поєднання відпочинку із екологічною самоосвітою. Тому питання вирішення проблеми благоустрою та впорядкування туристичних шляхів із створенням інформаційних таблиць, місць для кемпінгу є одним із найважливіших та найактуальніших. Вирішити організаційні питання значно допомагає застосування міжнародного досвіду та долучення до міжнародних екологічних програм. Так, наприклад, міжнародна співпраця України для збереження і сталого розвитку Карпат виникла за фінансовою ініціативою програми Європейського Союзу INTERREG ІІВ CADSES у проєкті "Міжнародна співпраця для збереження і сталого розвитку Карпат", який було затверджено у травні 2006 року і впроваджено до 2008 р. [5]. Проєкт "Збереження та сталого використання природних ресурсів Українських Карпат" за Дунай-Карпатською програмою Всесвітнього Фонду Природи було проведено у 2007р. [14].

Крім міжнародних проєктів є організовані неприбутковими організаціями на місцевому рівні, чи навчальними установами. Наприклад, дослідний інститут спадщини Карпат при Ужгородському національному університеті запропонував проєкт "Вздовж шляхів давніх народів Українських Карпат" [11]. Важливе місце в організації проєктів, як національного, так і міжнародного рівня щодо розвитку сталого туризму займає Карпатський Біосферний заповідник. Результатом роботи проєктів є збільшення зацікавленості науковцями та привернення уваги усього суспільства екологічних проблемам природоохоронних територій.

Соціокультурне середовище відпочинку є одним з фундаментальних, з яким в постійному тісному зв'язку перебувають учасники туристичної подорожі, і яке утворює третій елемент екотуристичної діяльності після природного потенціалу, на основі якого реалізується екотуристичний продукт, та інфраструктурного забезпечення. Саме цим елементом організатори туризму нерідко нехтують, не беруть до уваги безпосереднього тісного контакту між місцевими жителями та учасниками туристичної подорожі. Цей унікальний людський фактор відіграє одну з ключових ролей на кінцеве загальне враження від поїздки, відповідно – на бажання туристів повторно долучитись до екотуризму, на так звану "усну рекламу"; не говорячи про зростання благополуччя місцевих жителів

з прибутків від екотуризму. Проте варто пам'ятати, що нерідко під впливом туризму руйнується культурне та духовне неповторне надбання громад. Тому виникає загроза знищення духовної спадщини. Для її охорони слід, дотримуючись принципів сталого туризму, постійно наголошувати на перевазі етнографічного різнобарв'я, і використовувати його, як неповторну особливість при складанні різноманітних екотуристичних програм.

Іншою проблемою виступають питання практичного та наукового характеру, які стосуються виконавців по організації інфраструктурних заходів, реалізації екопрограм, відповідне облаштування території для відпочинку, проведення моніторингу та оцінки цінних у геотуристичному плані об'єктів.

Непопулярність екологічного туризму на споживчому ринку і відвернення уваги суспільства від нагальних геоекологічних проблем, що існують на територіях природних парків, характеризує реальну ситуацію занепаду екотуристичного руху вже на початковій стадії його розвитку. Відстороненість громадськості від розуміння актуальних проблем навколишнього середовища не лише гальмує спроби "окультурення" відпочинку на природі, але й провокує до безповоротного руйнування ландшафтних комплексів природоохоронних територій.

Блок геоекологічних проблем, які виникають через антропогенне перенавантаження повинен вирішуватись, як на національному рівні через нормативно-правову систему, так і на локальному – господарськими підрозділами парку. У зв'язку з цим для відповідності туристичної діяльності вимогам сталого розвитку, необхідно реалізувати наступні засади:

- забезпечити мінімізацію негативного впливу туризму на природне середовище, шляхом врахування сукупності відповідних потенціалів і параметрів просторово-часового функціонування експлуатованих геосистем;
- здійснити заходи, спрямовані на інженерне вирішення проблеми щодо забезпечення стабільності функціонування геосистем, у межах яких навантаження перевищує допустимі;
- увести моніторинговий контроль за проблемними геосистемами, при цьому до розряду проблемних можуть бути зараховані не тільки системи із середнім антропогенним навантаженням, а й геосистеми, пов'язані з попередніми речовинно-енергетичними потоками.
- забезпечити контроль на рівні морфологічної складності геосистем (ландшафтних систем), що забезпечить стійке співіснування природного середовища і туристичної діяльності в межах рекреаційного району, чи цілісної структури;
- здійснити заходи щодо активізації оптимізації природоохоронних територій, який передбачає: оптимізацію природоохоронного режиму; відновлення порушених геосистем, оптимізацію територіальної структури та режиму використання заповідних геосистем [10];
- досить актуальним є виділення потенційних територій, багатих на унікальні геолого-геоморфологічні утворення, щодо можливості їхньої номінації в категорію європейських геопарків [7].

Нова геотуристична концепція вкрай необхідна як державі і місцевому населенню, так і туристам, адже вона відображає ставлення до природних суспільних та культурних цінностей. При плануванні, організації та здійсненні заходів для врегулювання ситуації варто опиратись лише на засади сталого туризму, використовувати міжнародний досвід у проектуванні зрівноваженого туризму, розумно переносючи його на національні природоохоронні території із врахуванням особливостей Карпатського регіону.

Встановлення геоекотуризму на природоохоронних територіях головним чином передбачає проведення досліджень, які пов'язані із визначенням навантаженості, сезонності, терміну перебування відвідувачів, переважаючого виду туризму, який поділяється за характером організації, кількістю учасників, за метою та ін. характеристиками. Кваліфіковане виконання цих робіт сприятиме формуванню екотурів саме за переважаючими формами туризму із дотриманням усіх вимог зрівноваженого управління. Основним показником антропогенне навантаження, який обмежує допустимий рівень використання ресурсного потенціалу території з погляду на збереження, підтримку й відновлення природних властивостей туристичного об'єкта або місцевості є пропускний потенціал. Це те максимальне навантаження, що може витримати той чи інший туристичний об'єкт без збитку для природних ресурсів, тобто дигресії, негативного впливу на враження від поїздки й без виникнення соціально-економічних проблем у місцевого населення.

Для збільшення пропускної властивості природоохоронної території можна прийняти ряд організаційно-господарських прийомів, наприклад, планування пішохідних стежок до більш

віддалених цінних місць з метою більш широкого розповсюдження туристів по парку, забезпечення умов для споглядання за поведінкою різноманітних видів тварин у природних умовах, ознайомлення з сучасним станом зоокомплексів, методами їх охорони та відтворення, створення музею для пізнання особливостей водних екосистем боліт, озер, річок, облаштування території для видів археологічного та спелеотуризму, орієнтування туристів на активне пізнання дикої природи, із допомогою спортивного спорядження та спеціалізованого облаштування, проведення заходів для піднесення екологічної свідомості і морального рівня молоді. До організаційно-господарських заходів також відносимо створення екологічних центрів, виставок, музеїв природи, планетаріїв ін., створення консультаційних центрів для проведення належної інформаційної роботи організаторів екотуризму з питань наукових досягненнями в галузі охорони природи та екологічної політики, екотехнологій, безвідходного виробництва, альтернативної енергетики, утилізації відходів, раціонального природокористування, відтворення природного середовища, підвищення стійкості ресурсів, які активно використовуються, виділення території для кемпінгів і закладів розміщення, побудова засобів розміщення і обслуговування туристів, розробка політики стимулювання відвідування парку у несеzon. Пропаганда відпочинку у сільській екологічно чистій місцевості із зайняттям типовою для даної місцевості агродіяльністю без отримання прибутку у буферних, прилеглих до природоохоронних територій зонах має перспективне значення власне в Карпатському регіоні, де дана діяльність вже має певний досвід [4].

Висновки. Отже, при організації туристичної діяльності на природоохоронних територіях, слід врахувати всі можливі загрози і небезпеки, та завчасно спланувати комплекс запобіжних заходів. При цьому застосовуються напрямки геотуризму, які необхідно організовувати у поєднанні, лише таким способом, де основна мета поширення екоосвіти, оздоровлення населення, задоволення його потреби у відпочинку буде реалізована у поєднанні із збереженням природи і дотриманням відповідних норм охорони екосистем.

Література:

1. Закон України “Про природно-заповідний фонд України”//Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 34, ст.502.
2. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України “Про затвердження Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду України ” від 29 березня 1994 року N 30.
3. *Гетьман В.І* Гуманістика науково-пізнавального освоєння рекреаційних ресурсів природо-заповідних територій// журнал “Зелені Карпати” №1-2, м.Рахів: 2007.
4. *Дмитрук О.Ю.* Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник 2-е вид., перероб. і доп. К.:”Альтпрес”, 2004–192с.іл.
5. Збереження та сталий розвиток Карпат //за ред. *Катсакіорі М., Алемпакі М., Джеракіс П.*, Грецький центр вивчення біотопів/боліт—К.:2009.,60с.
6. *Зінько Ю., Гетьман В.* Туризм в національних парках України// Туристичне використання національних парків: збірник статей,— Ойцов, 2000,с. 467-482.
7. *Зінько Ю., Шевчук О.* Природоохоронні геоморфологічні об’єкти у структурі геотуризму Західної України // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2008. – Вип. 35. – С. 93-94.
8. *Зінько Ю.* Туризм в Карпатському регіоні: шанси і загрози для природного середовища// матеріали міжнарод. наук. Конференції – част. II: Львів-Ворохта Чорногорський географічний стаціонар, 27-30.09 –Львів, 2007.
9. *Ебакідзе М., Завадович О., Ямелінець Т.* Методичні аспекти інвентаризації зелених зон урбанізованих територій (на прикладі регіонального ландшафтного парку “Знесіння”)// Вісник Львів.УН-ТУ, серія географічна,2005. Вип. 32.С.96-109.
10. Оптимізаційний ландшафтно-екологічний аналіз природоохоронних територій (на прикладі Державного парку-пам’ятки садово-паркового мистецтва “Качанівка). – автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / *О.В. Аріон*; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. Геогр. ф-т. – К., 1999. – 19с.
11. *Стафійчук В.І.* Рекреалогія: навчальний посібник – К:Альтпрес, 2006 – 264с.
12. *Чернюк Л.Г., Зеленська О.О., Кравченко Н.О.*: Розвиток екологічного туризму в Україні – Ніжин. Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя – 2004- 90с.
13. <http://mail.menr.gov.ua/publ/berconven/strateg/index.html>
14. www.panda.org

Резюме:

Кобелька О. ПРОБЛЕМЫ ГЕОЕКОЛОГИЧНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДООХРАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ КАРПАТ.

При организации туристической деятельности на природоохранных территориях, следует учесть все возможные угрозы и опасности, и заблаговременно спланировать комплекс мер пресечений. При этом применяются направления геотуризма, которые необходимо организовывать в сочетании, лишь таким способом, где основная цель распространение экообразования, оздоровления

населения, удовлетворения его потребности, в отдыхе будет реализована в сочетании с сохранением природы и соблюдением соответствующих норм охраны экосистем.

Ключевые слова: геоекологични проблеми, організаційно-правовые и хозяйственные проблемы, антропогенная перегрузка, перспективные мероприятия.

Summary:

O. Kobelka. THE MAIN PROBLEMS OF GEOECOLOGICAL TOURIST UTILIZATION IN THE PROTECTED AREAS OF THE CARPATHIAN REGION

In the article is shown the importance of implementing geo-ecological principles of sustainable development in the Carpathian region of Ukraine and analyzing of the current situation. The main idea of the report is to define the huge problems of natural recreation and side affect of it tourist activity in the Carpathian region.

Key word: geoeological problems, problems of organizing, utilization and perspective measures.

Надійшла 18.11.2009р.
